

VÖRÖSS ISTVÁN ÉBRESZTÉSE

Mintha két évszázad avarja alól kellene idéznünk, pedig alig húsz észteendeje, hogy temettük.

Ilyen tavasz volt akkor is. Szeles, napsütéses, változékony. Halála előtt néhány nappal még bőrig áztatott mindkettőnket az ólmos, hideg eső, gyászkozsija mögött pedig már ránk izzadt a zakó, amint a kórházi ravatalozótól csendesen ballagtunk a vásárhelyi Damjanich utcán, ki a református Kincses-temetőig, hol gondozatlan süppedez azóta sírhantja.

Éles, pontos a kép előttem, mint a legkülönb Zeiss-lencsék rajza érzékeny fotopapírokon. A fekete bóbítás lovak szerszámainak csörgését is hallom, érzem a régi illatokat, szegfűk és örökzöldek nehéz szagát, s fülemben dobolnak Kohán Gyurka húsz év előtti szavai.

– Mennyire szerette Pistuka az életet, pedig mily mostohán részelt belőle. Látjátok, legalább a búcsúzása verőfényben zajlik! De, ki tudja, a mi koporsónkra jut-e egyetlen fénynyalab is?

Öten haladtunk egy sorban. Bal szélről valami ismeretlen versbarát, hóna alatt a *Tű hegyén*-nel, jobbról Kohán, Németh László, majd Mátyás Sándor, gimnáziumunkban a francia és angol nyelv oktatásának mestere, valamennyien folyóiratunk, a Délsziget támogatói.

*

Délsziget! Terveink, szándékaink, ifjúi mondandónk fóruma! Álom, melynek valósággá munkálásában igaz szívű, energikus segítőtárs volt Vöröss István is... Az az ember, kit vézna, paralízises, tolóksíra ítélt testtel vert meg az isten, ám kiben nagyszerű szellem, harcos lélek lakozott. S líra. Lázadó poézis. Forradalmiság!

Nem formailag, de a tartalom tekintetében.

Különb a diákevek vékony versesfüzetkéi, a *Papírsárkány* és az *Üvegphár*, valamint a *Diárium*-ban, *Új idők*-ben, *Magyarok*-ban publikált írások után nem következtek volna a *Tű hegyén* (1943, Exodus) szemet szémért, fogat fogért költeményei, melyekben tudatosan – ha nem is tudományos, marxista megalapozottsággal – hirdette a társadalmi fejlődés egyenes irányát, a proletárok igazát, a forradalom és győzelem szükségszerű bekövetkeztét.

Példás az a bátorság, amellyel a nácizmus hatalmának, brutalitásának kibontakozása idején ez a gyenge, nyomorék test az uralkodó renddel szembeszegül. Költői, emberi magatartása azokkal emeli egy rangra, kik illegálisban vagy nyíltan, apró munkán vagy zászlóvivő posztokon szolgálták az új Magyarország ügyét.

Tájlíra és közélet, képalkotó erő és úri rend elleni lázítás heve simul műves egységbe, a kor szelleméhez, az általános magatartáshoz mérten talán túl kockázatos nyíltsággal is, például *Gyalognép* című versében.

*Törvényt kiált a bíró és szavát
komor lándzsások vasa támogatja,
a kardosoknak ad igazat Isten,
s szavuk se nincs a talpas igazaknak.*

*Gyalog igazság, lóra kelj, ha vágyod:
múló óráid idejében érjed,
az óriás, ki lanyha, rab csupán,
s orvul gyilkolva istenek a férgek.*

*Kinek lova van, fegyvere, acélja,
azé a búza, arany és itélet,
néki táncol a halál és füttyülve
néki sarjad ki hajnal, ember, élet.*

*Gyalog igazság, ősapám, vigyázzál,
ha óvakodnak vértések orozva,
egy balga lépés s nincs Isten, idő:
halálos seb lép véres homlokodra!*

Képalkotó fantáziát emlegettem, hasonlatgazdagságot. Ha Vöröss István költői nyelvét jellemezzük, rögtön itt kell szólnunk a mély hangulattartalmú jelzők tevékenységéről, s arról a mindig kissé fátyolos, alkonyba hajló, szomorkás alaphangról, mely szinte egész életművén végig rezeg. Mintegy ezerre tehető hátramaradt versétől, *Hét torony* című regényén át, *Viharvető* és *Játék mögött* című szindarabjáig.

Melyek közönség elé, olvasó kezébe nem kerültek ugyan — húsz év, sajnos, kevésnek bizonyult arra, hogy az utókor e megbecsülésre méltó lélek iránt csak egy olcsó versválogatás formájában is lerója kegyeletét! — de olyan meglevő, aluvó kincsek, miket egyértelműen letagadni nem lehet. Legfeljebb hallgatni róluk, mint tettük mostanáig. De miért?

A költőt ezelőtt tizenegy évvel élesztette ugyan a *Vásárhelyi Szó*. Dömötör Jánost kértem fel, mint szerkesztő, egy róla szóló emlékezés írására, s az meg is jelent a lap II. évfolyamának 4. számában. A *Magvető* Könyvkiadónál tett kísérletünk azonban több eredményre nem vitt, minthogy felvették Vöröss István válogatott verseit éves tervükbe. A terv azonban csak terv maradt.

*

S most tekintünk a líra más vidékeire is! A formálókészség sajátos jegyei nem hiányoznak Vöröss István szerelmi költészetéből sem. Legfeljebb veszítenek talán erejükből. Ezen viszont nem csodálkozhatunk. Neki a szerelem, ez az életet, sorsot meghatározó belső áramlás nem hozta meg a valóságos ízeket, nem hozhatta meg a beteljesülést. A lélek kibocsátott áramvei körültagogatták ugyan a Kedvest, a tudott szerelem partnerét, az elektromosság azonban csak egy irányban haladhatott, a láthatatlan dróthuzalokban.

Ovatosan, mintegy lombokban teremtve alakítja magában a nő iránti vonzalom érzését, de minthogy e gyűjtő pontokban legfeljebb barátokra, meleg szívű tisztelőkre talál, kivételként mindig megmarad a valóság által rákényszerített korlátok között. A felgyűlő vágy, az áhítás sorompóinál. Így, e versek mélyén, e költemények gondolatiságában, születés és halál törvénye szerint, mindig ott bujkál az elbocsátás szelleme, melankóliája. Vagy több is ennél: a nagylelkű ember gesztusa, mellyel magánál méltóbbnak akarja tudni és látni szerelme tárgyát. Ez a kettősség, a szonettformai szabályok között, legérzékletesebben talán a *Majd elbujdokol* című versében jut kifejezésre.

*Majd elbujdokol lassan életed,
mint elbujdokol útjain a hab.
Két partján lerak minden szemetet,
örömet, fájást, kint és vágyakat.
Már nem leszel, de folyód zengve megy
tovább, tovább, mert hívja őt a nap.
S majd lelked búsan kérdi ittrekedt
límlojaidtól: ez vagy? Ennyi vagy?
Ó, élj hősen, ez iramló habokkal,
sebes futtukban csak magad görögj,
s ne tócsa légy, mely minden gazt befoglal.
Folyó vagy. Viz vagy. Fölszáraszt a nap.
Ne piszkot hagyj itt, de hús nyomodat.
S iramodj bátran! Mással ne törődj.*

A szimbólum, a hasonlat mint költői kifejezési forma és fegyver, talán a természetből vett őszi képek felhasználásában leggyakoribb lírikusainknál. Vörössnél ez a módszer legtöbb esetben önmaga sorsával, vágyott vagy remélt, esetleg félt emberi jövődjével kötődik össze.

Farkas, máskor hűséges kutya alakjában magát helyezi a társadalmi lét különböző konfliktusaiba, szűkölsükkel, fogcsattogásukkal mondja ki költői igazát, vágyát.

Sokszor emlegette, mintegy saját pályáját rajzolgatva, hogy rosszul konspiráló zendülő, akire végül hóhér vár. S kiég, elizzik mihamar, mert indulatait nem tudja leplezni vagy mérsékelni.

Nem ez a momentum jelenik meg vajon *Holt zendülő* című versében?

*Vöröslő bükkök bíbor vérpadára
rogyik a késő októberi nap.
Két zord príbék, két tölgy borongva áll a
domb oldalán, míg a bakó lecsap.
Föl-fölszökog a szélben lent a nádas,
kásás égen rikoltó madarak.
Hát elvesztetted, imhol, a hazádat...!
S a fúkról, mint gyér dobszó, hull a makk.*

Nem volt könnyű élet semmiképp a Vöröss Istváné. Kistisztviselő családból született, 1922-ben, Pesten. A testi szenvedések ötévesen, már Hódmezővásárhelyen levették lábáról. S ezek szüntével egy másik, a lelki gyötrelém lépett előtérbe nála. A nyomorékság tudata!

Milyen szemérmesség, milyen erő kellett ahhoz is, hogy költészetében, írásművészetében ezt soha ki ne mondja.

Persze, öntudatlanul ugyanúgy kibukhat valamiféle fájdalom egy alkotóból, tudat alatt munkálva. Így árulkodik eltitkolt fájdalmáról, bénultságáról *Anyám* című költeménye is, mely hagyatékából kerül publikációra.

*Négyen-öten, öten-hatan
esszük kenyered, édesanyám.
Négy-öt csellengő naplopó,
öt-hat kujtorgó, kósza zsvány.
Véred-verejtéked esszük,
ahogy eszi a testet a rák.
Úgy táplálsz minket, akár a
pelikán éteti a fiát.*

*Négyen-öten, öten-hatan
csüngtünk terajtud, édesanyám.
Négyen-öten, öten-hatan
szívunk téged, mint fagyöngy a fát.
Gürcölsz és feszülsz, hogy mi meg
lophassuk isten szabad egét,
s megtömöd csivogó csőrünk,
ha fecskefiókként tátjuk eléd.*

*Négyen-öten, öten-hatan
esküdtünk reád, édesanyám,
hogy értünk fussál lihegőn,
óh, egyik nap a másik után.
Hogy az élet légy s betöltsed,
betöltsed rajtunk életedet,
s mi csüngjünk rajtad teli szájjal,
mint anyja mellén a csöpp gyerek.*

Az eltartottság érzésével perelő, az elmúlás gondolatával viaskodó, példálózó forradalmár immár húsz esztendeje — holt zendülő! A halál 1947. március 29-én ragadta el tőlünk, alig huszonnégy évesen. Akkor, midőn a tollat már nem fegyverként kellett volna forgatnia. S újféle szépségekkel találkozhatik.

Önmagunk, a kivívott szocialista társadalom becse, rangja növekednék, ha e korán elillant fény, e tavaszi zsenge füvek, virágok alá költözött társutas emléke több tiszteletet kap szűkebb pátriájában, a Tiszatájon legalább.

MOLDVAY GYÓZÓ

Fekete János: Antilop